

УДК 636.03

© 2016

*Л.В. Остапчук**Державне підприємство  
«Київський науково-  
дослідний та проектний  
інститут землеустрою»  
Держгеокадастру України**\*Науковий керівник —  
доктор сільсько-  
господарських наук  
Н.В. Палапа*

## **АНАЛІЗ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ\***

**Мета.** Розкрити сучасний стан сільськогосподарського землекористування, його проблеми, напрями вдосконалення.

**Методи.** Аналітичний, камеральний, вивчено архівні матеріали та публікації.

**Результати.** Наведено сучасний стан сільськогосподарського землекористування, наявність деградованих ґрунтів.

**Проаналізовано зміни, що відбулися в формах власності на землю та структури земельних угідь. Висновки.** Розкрито сучасний стан сільськогосподарського землекористування та обґрунтовані напрями його вдосконалення.

**Ключові слова:** землекористування, розораність території, дегуміфікація ґрунтів, організаційно-правові форми господарювання.

**Постановка проблеми.** За розвитком сільського господарства Київська область традиційно посідає одне з провідних місць в Україні. Проте останніми роками спостерігається тенденція погіршення загального екологічного стану земельних ресурсів, що особливо відчутно на сільськогосподарських угіддях і призводить до зниження їхньої продуктивності та якості довкілля.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В Україні вивченням сільськогосподарського використання земельних ресурсів займалося багато науковців. У І.М. Колесніченко розглянуто стан та сучасні тенденції використання земельно-ресурсного потенціалу Київської області у агровиробництві та запропоновано ряд заходів, які сприятимуть підвищенню ефективності землекористування та розвитку сільськогосподарської галузі регіону [3]. І.П. Яцук провів агроекологічне оцінювання ґрунтів Київської обл. та охарактеризував показники забезпеченості ґрунту поживними речовинами, а також встановлено проблемні фактори збереження і підвищення родючості сільськогосподарських угідь [9].

Однак зміни, що відбулися в структурі сільськогосподарського землекористування,

організаційно-правових формах господарювання, потребують подальших досліджень та аналізу цих процесів.

**Мета досліджень** — вивчити сучасний стан сільськогосподарського землекористування Київської області, його проблеми та напрями вдосконалення.

**Методи досліджень.** В основу статті покладено науково-виробничі дослідження ДП «Київський інститут землеустрою». Застосовували аналітичний, камеральний та статистичний методи.

**Результати досліджень.** Земельний фонд Київської обл. становить 2810,1 тис. га, або 4,7% площі території України. Більше половини в структурі земельного фонду займають сільськогосподарські угіддя — 1671,7 тис. га (або 59% загальної площі земель), із них рілля — 1363,5 тис. га (81,6%), багаторічні насадження — 40,8 тис. га (2,4%) — це переважно сади (39,6 тис. га), природні кормові угіддя — 253,7 тис. га (15,2%), перелоги — 13,8 тис. га (0,8%) [1].

У складі сільськогосподарських угідь Київської області є особливо цінні продуктивні землі (54,8%) із середнім умістом гумусу 3,1%. Тут можна вирощувати майже всі сільськогосподарські культури, характерні

для лісостепової зони та Полісся [5].

Одним з головних чинників, які дестабілюють ситуацію, є надмірна сільськогосподарська освоєність і розораність території, що була наслідком екстенсивного ведення агровиробництва, недотримання агроекологічних вимог землекористування.

Найвищий ступінь розораності сільськогосподарських угідь відмічено на території Володарського району, їх частка становить 92%, значна розораність угідь у Білоцерківському та Ставищенському районах — 91,4%, а також Сквирському і Рокитнянському — з показником 90,7 і 90,5% відповідно. Найнижчий рівень розораності сільськогосподарських угідь відмічається у Вишгородському (56,4%), Іванківському (64,6), Бородянському (67,8) та Броварському (68,3%) районах.

Надмірне антропогенне навантаження на агроекосистеми спричинило неконтрольований розвиток деградаційних процесів, передусім — ерозії, втрат гумусу, поживних речовин, заболочування, перезволоження тощо.

Загальна площа сільськогосподарських угідь, які зазнали впливу водної ерозії, становить 175,1 тис. га, у тому числі 134,6 тис. га орних земель, причому спостерігається стійкий приріст площ еродованих земель з середньо- і особливо сильнозмитими ґрунтами. У складі еродованих орних земель — 43,1 тис. га із середньо- та сильнозмитими ґрунтами.

Поряд з площинним змивом досить інтенсивно розвиваються процеси лінійного розмиву та яроутворення. Площа активних ярів становить 4921,3 га.

За іншими якісними показниками (дефльованість, засоленість, солонцюватість, перезволоженість, заболоченість та ін.) земельні ресурси Київської обл. також мають сталу тенденцію до погіршення. Так 514,1 тис. га (36,5%) орних земель становлять кислі ґрунти, 667,7 тис. га (47,4%) — дефльовані, 41,2 тис. га (2,9) — засолені, 35,2 тис. га (2,5) — перезволожені, 28,2 тис. га (2%) — заболочені ґрунти [1].

Засолені ґрунти в Київській області займають відносно невелику площу — 72,7 тис. га; з них, на ріллі — 41,2 тис. га, на сіножатях — 16,3 тис. га, на пасовищах — 15,2 тис. га. Серед засолених ґрунтів слабозасолені становлять 71,9 тис. га, середньозасолені — 0,5, сильнозасолені — 0,3 тис. га. Найбільше

засолених ґрунтів на Лівобережжі, в межах Баришівського, Переяслав-Хмельницького та Яготинського районів.

Солонцюваті ґрунти становлять 2,1 тис. га, а ґрунти з солонцюватими комплексами — 3 тис. га. Солонці не утворюють суцільних масивів, а залягають окремими плямами різної площі та конфігурації серед зональних ґрунтів, утворюючи комплекси та поєднання, що різко знижує продуктивність усієї земельної ділянки. Кількість таких плям коливається і становить здебільшого 10–20% від загальної площі, а в окремих місцях — понад 50% [2].

Прогресує дегуміфікація ґрунтів регіону, про що свідчить від'ємний баланс гумусу [10]. Найбільші втрати гумусу зафіксовано в 60–80 роках минулого століття, що було зумовлено значним збільшенням площ просяпних культур. У цей період щорічні втрати гумусу сягали 0,55–0,60 т/га [2].

Останніми роками спостерігається тенденція до зниження вмісту в ґрунтах рухомого фосфору, і нині основна частина орних земель характеризується середнім та підвищеним його вмістом. Середньообласний середньозважений показник вмісту  $P_2O_5$  знизився порівняно з попереднім туром обстеження на 9 мг/кг і становить 110 мг на 1 кг ґрунту [9].

Починаючи з початку 90-х років минулого століття, намітилася тенденція до погіршення умов калійного живлення сільськогосподарських культур: площі ґрунтів з низьким та дуже низьким умістом калію загалом по області зменшилися до 13,1% від обстеженої ріллі. До груп середнього та підвищеного рівня забезпеченості  $K_2O$  належить 68,6% орних земель, а середньообласний показник вмісту обмінного калію зменшився на 6 мг/кг порівняно з попереднім туром обстеження і становить нині 89 мг/кг ґрунту [9].

До негативних екологічних наслідків слід віднести нехтування агротоваровиробниками дотримання науково обґрунтованих сівозмін і поширення беззмінних культур. За період з 1991 по 2014 р. відбулися різкі зміни у структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур: перш за все збільшилися площі під технічними культурами — з 9,5% до 18,4% (тут першість задають соняшник, ріпак, соя) та зерновими культурами — з 41,7% до 58,8%; і по-друге, значно зменшилися площі під кормовими культурами — з 40,1%

до 12,1%. Це перевищує науково обґрунтовані межі розміщення ґрунтовиснажуючих культур і свідчить про нераціональне використання ріллі.

Орієнтація виробників агропродукції на високі прибутки за рахунок збільшення виробництва ґрунтовиснажливих культур спричиняє деградацію ґрунтів, зниження продуктивності сільськогосподарських угідь.

Помітне зниження рівня ґрунтової родючості значною мірою зумовлене порушенням основного закону землеробства — закону повернення в ґрунт винесених з нього поживних елементів. За останні 10 років скоротилося внесення в ґрунт органічних добрив у 10–12 разів порівняно з нормативним, мінеральних добрив — у 8 разів [9]. Обсяги внесення органічних добрив нині не перевищують 0,7 т/га посівної площі, водночас як мінімальна норма органічних добрив для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу має становити на Поліссі — 14,3 т/га, у Лісостепу — 10,7 т/га.

У 2014 р. в області було здійснено вапнування ґрунтів на площі лише 2,8 тис. га, при цьому внесено вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів 10,5 тис. т [4]. За таких умов відновити традиційну технологію відтворення родючості кислих ґрунтів майже неможливо. Внесення в ґрунт гіпсу, для нейтралізації лужності, практично не проводиться.

Заходи з поліпшення малопродуктивних угідь також практично не здійснюються. Починаючи з 2002 р. на території Київщини поліпшено тільки 100 га малопродуктивних угідь (Барішівський район) і на сьогодні обліковується 19,5 га земель, що перебувають у стадії поліпшення (Фастівський р-н) [4].

За даними Головного управління Держгеокадастру в Київській обл., 53,3% земельного фонду Київського регіону знаходиться у приватній власності й 46,7% — у державній. Щодо сільськогосподарських угідь, то 87% їх перебувають у приватній власності [7].

У процесі реформування аграрного сектору економіки в Київській обл. створено 1355 нових агроформувань, з яких 477 фермерських господарств (35,3%), 399 сільськогосподарських товариств (29,4%), 217 приватних (приватноорендних) підприємств (16%), 78 акціонерних товариств (5,7), 68 сільськогосподарських кооперативів (5), 116 — інших агроформувань (8,6%) [1].

Починаючи з 2002 р., у Київській обл. всього

здійснено будівництво (реконструкцію): валів, валів-каналів — 6,5 км; водоскидних споруд — 1 шт.; протиерозійних ставків — 118,5 га; берегоукріплення — 1,8 км; інше — 13,8 га, 3 км. Водночас нині в регіоні існує потреба здійснення будівництва (реконструкції): валів, валів-каналів — 3,9 км; водоскидних споруд — 1 шт.; протиерозійних ставків — 0,8 га; берегоукріплення — 10 км.

Станом на 01.01.2014 р. виробництвом сільськогосподарської продукції в Київській області займається 1840 товаровиробників, серед яких 455 господарських товариств (24,7% до загальної кількості), 154 (або 8,4) приватних підприємств, 35 (або 1,9) виробничих кооперативів, 1094 (або 59,5) фермерських господарств, 22 (або 1,2) державних підприємств та 80 (або 4,3%) підприємств інших форм господарювання [7].

Значні площі земель надані у власність і користування громадянам. Тільки за 2000–2014 рр. на Київщині вони зросли більше як у 1,5 раза, або на 201,7 тис. га, в т.ч. у 1,6 раза, або на 159,3 тис. га збільшилася площа ріллі.

Упродовж останнього десятиріччя відмічається помітне нарощування обсягів виробництва агропродукції господарюючими суб'єктами. У 2014 р. було вироблено продукції сільського господарства на суму 14986,4 млн грн, що на 195,3 млн грн більше, ніж у попередньому році та на 47% вище рівня 2005 р.

Темпи зростання обсягів виробництва в рослинництві протягом 2005–2014 рр. становлять 64%, тоді як у тваринництві — близько 26% до рівня 2005 р. Найвищі темпи зростання відзначено в агропідприємств (на 66%) та особливо фермерських господарств (на 110%). Причому всі, без винятку, категорії господарюючих суб'єктів у сільському господарстві області надають перевагу виробництву рослинницької продукції. Основною культурою в області є зернові, 36% яких від загального обсягу у 2013 р. виробили агропідприємства [3].

У структурі агровиробництва Київської області в усіх категоріях господарств домінуючою залишається галузь рослинництва, що становить 62,2% загального обсягу продукції сільського господарства, а решта 37,8% припадає на тваринництво.

Протягом досліджуваного періоду рівень ефективності використання земельних угідь в агропідприємствах зріс майже вдвічі. Водночас помітне зниження ефективності

використання земель фермерськими господарствами та господарствами населення, що зумовлено низькими темпами виробництва тваринницької продукції та значним зменшенням її обсягів у згаданих категоріях господарств [3].

Очевидно, що існуюча система сільськогосподарського землекористування в Київській обл., не може бути рекомендована для подальшого застосування, оскільки веде до невідворотної деградації біосфери і земельних ресурсів [10]. У зв'язку з цим

слід розробити оптимальну технологічну стратегію землекористування в сільському господарстві, в якій, виходячи із системної кризи в аграрному секторі економіки, передбачити регулюючий вплив і трансформацію всіх елементів організації території, а саме: організацію території сільськогосподарських землекористувань; спеціалізацію виробництва; здійснення спеціальних програм використання сільськогосподарських земель; організацію первинного землекористування.

## Висновки

*Сучасний стан сільськогосподарського землекористування Київської обл. засвідчує, що протягом тривалого часу сільськогосподарська діяльність здійснюється за умов погіршення екологічної ситуації і посилення деградації ґрунтів, що призвело до зниження продуктивності сільськогосподарських угідь та якості довкілля.*

*Це потребує реалізації на всіх рівнях управління комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення земельних відносин, зниження розораності території, здійснення спеціальних програм використання сільськогосподарських земель та організацію первинного землекористування.*

## Бібліографія

1. *Земельна реформа на регіональному рівні (на прикладі Київської області за 1991–2011 рр.): монографія* [Дорош Й.М., Осипчук С.О., Стецюк М.П., Дорош О.С.]; за ред. Й.М. Дороша. — К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. — 188 с.
2. *Екологічний стан ґрунтів України*/С.А. Балюк [та ін.]/Укр. геогр. журн. — 2012. — № 2. — С. 38–42.
3. *Колесніченко І.М.* Сучасний стан та перспективи розвитку земельно-ресурсного потенціалу Київської області/І.М. Колесніченко//Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки. — 2014. — Вип. 26. — С. 170–179.
4. *Краснолуцький О.* Система заходів щодо охорони родючості ґрунтів та попередження їх деградації у Київській області/О. Краснолуцький, О. Шевченко//Землевпорядний вісн. — 2015. — № 10. — С. 24–29.
5. *Нагірна В.П.* Агропромисловий комплекс Київської області: особливості розвитку і питання природокористування//Київ. географ. щорічник. — К.: УГТ, Київ. відділ. — Вип. 7. — 2007. — С. 158–174.
6. *Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Київської області у*

2013 році [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://www.ecokiev.com/app/download/9604589221/Регіональна+довідь+2013.pdf?t=1410893340>.

7. *Статистичний щорічник Київської області за 2014 рік.* — К.: Держкомстат ГУС у Київській області, 2015. — 480 с.

8. *Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України*; за ред. С.А. Балюка, В.В. Медведєва; розд. 7 «Державна політика використання та охорони ґрунтів», підрозділ 7.4 «Пропозиції щодо удосконалення законодавчого та нормативного забезпечення». — К.: Аграр. наука, 2012. — С. 136.

9. *Яцук І.П.* Агроекологічний стан ґрунтів Київської області/І.П. Яцук, Г.Д. Матусевич//Збалансоване природокористування. — 2014. — № 1. — С. 79–85.

10. *Lambin E.* Global land use change, economic globalization, and the looming land scarcity. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America/E.F. Lambin, P. Meyfroidt//Sustainability science. — March 1, 2011. V. 108, 9. <http://www.pnas.org/content/108/9/3465.full.pdf+html>.

*Надійшла 25.02.2016.*